

УДК 947.084(477)

Бласюк І. М.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії, Житомирський державний
університет ім. І. Франка (Україна, Житомир),
vlasjuk@zu.edu.ua

АГРОНОМІЧНІ ЗАХОДИ НА ВОЛИНІ В РОКИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921–1927 РР.)

Метою статті є дослідження розвитку агрономічних заходів у радянській Волині в роки нової економічної політики (1921–1927 рр.), аналіз їхніх позитивних результатів та проблем.

Агрономічний персонал Волинської губернії поступово збільшувався. Агрономи брали активну участь у землеустрої селянських господарств, організаційній діяльності сільськогосподарських кооперативів, колективних господарств. Радянські органи влади намагались також використати діяльність агрономів в ідеологічних та політичних цілях.

Аналіз розвитку агрономічних заходів на Волині в добу непу показує, що: радянським органам влади знадобився тривалий час для налагодження цієї мережі; порівняно з періодом століпінської аграрної реформи влада ще не змогла забезпечити достатнє функціонування агрономічних органів та заходів; архівні документи виявляють низку проблем, що існувала у цій сфері забезпечення розвитку селянських господарств: слабе фінансування, переважання часто формальної сторони справи, відсутність достатньої кількості спеціалістів-агрономів тощо; селяни дуже повільно застосовували поліпшені методи господарювання, тримаючись переважно старих.

Ключові слова: агрономічні заходи, Волинь, нова економічна політика, сільськогосподарська кооперація, селяни, радянська влада.

Дослідження розвитку агрономічних заходів в Україні та її регіонах залишається актуальною науковою проблемою, оскільки нинішній етап розвитку селянських господарств потребує вивчення відповідного історичного досвіду, у т.ч. в роки нової економічної політики 20–х років ХХ ст. Без осмислення та урахування цього досвіду в аграрній політиці можуть виникати ті проблеми та помилки, що вже існували у попередній радянській період. Правильно застосовані агрономічні заходи були і є важливою умовою для розвитку аграрних відносин у нашої державі.

У сучасних українських дослідженнях аграрний розвиток українського села в добу непу знайшов відображення у працях В. І. Марочка, В. В. Калініченка, О. І. Ганжі, В. М. Лазуренка, О. Є. Литвиненка, О. М. Свідерської та ін. [1; 3; 4; 14]. Однак, розвиток агрономічних заходів на Волині в роки непу залишається малодослідженим, висвітленим переважно у загальному контексті розвитку сільського господарства України або Волині. Частково проблему було досліджено у статті радянського історика Л. Г. Ільчука [2].

Метою статті є дослідження розвитку агрономічних заходів у Волинській губернії (пізніше – округі, в складі СРСР) в роки нової економічної політики (1921–1927 рр.), аналіз їхніх позитивних результатів та проблем.

На 1–му Всеукраїнському агрономічному з'їзді у Харкові (13–22.11.1922 р.) намагались виробити нові методи агрономічної діяльності, враховуючи попередній досвід та умови нової економічної політики; необхідно також було зберегти старі агрокультурні заклади дорадянського періоду [3, с. 206].

О. М. Свідерська зазначає, що у названі роки переважна більшість селян Південно–Східної Волині і Поділля використовувала у господарюванні свій селянський досвід – в умовах, коли агрономічну мережу та структуру фактично було деформовано і зруйновано попередніми подіями 1917–1921 рр. Її вдалося відновити лише на середину 20–х рр. Агрономи шукали будь-якої можливості працювати, щоб вижити [4, с. 180].

Агроперсонал Волинської губернії (пізніше – округи) поступово збільшувався: так, станом на 1.10.1922 р. у його складі було 97 штатних працівників (в дійсності – 73), а на 1.01.1925 р. – 123 (109) [5, арк. 42].

На 2–ому Губернському агрономічному з'їзді (жовтень 1923 року) було звернено увагу на необхідність участі агрономів у землеустрої та координуванні їх дій із землемірами. Учасники губернської наради землевпорядників (13.08.1924) висловились за агрономічно доцільний вибір системи господарювання у справі землеустрою, а не геометрично правильний розподіл площі; також зазначалось, що для проведення робіт не вистачало державної фінансової допомоги [6, арк. 74, 75, 129, 130].

У 1923/24 господарському році працівниками агровідділу Житомирського окремуправління було проведено 18 бюджетних обстежень розвитку селянських господарств. Землевпорядні роботи проводились ще досить повільно, з певними складнощами та проблемами. Агрономи брали участь у проведенні землевпорядкування в 60 селах на 62639 га землі, преміюванні 28 колгоспів та 41 індивідуального селянського господарства. Допомогу було надано 54 колгоспам (164 відвідувань агроперсоналу, 190 днів): обстеження колгоспів, агротехнічні вказівки по всіх галузях господарювання. Також агропомогу було надано 105 кооперативним сільгосптовариствам (167 відвідувань агроперсоналу, 202 дні): налагодження зерноочисних пунктів, протравлювання насіння.

Важливе значення приділялося й розвитку садівництва (оприскування, обрізування садків тощо). Також проводились лекції, надавались допомога у справі рахівництва та вказівки з організації сільгосптовариств. Наприклад, у цьому ж господарському році проводилися такі заходи з агрономічної пропаганди: було проведено лекції у 265 селах (25292 слухача), 7376 консультацій, 10 екскурсій на Ново–Чарторийську дослідну станцію (146 селян), 5 сільгоспвиставок (8 тис. відвідувачів). Агроперсонал брав участь у 50 з'їздах та нарадах, окремо у 145 технічних нарадах [7, арк. 21–23, 28зв].

Існувала низка проблем при проведенні землевпорядкування, у т.ч. технічного характеру, на що вказують, зокрема, документи Волинської губернської земельної управи: на 1924 рік у Волинській губернії не вистачало 200 землемірних техніків; необхідно було виділяти кошти на їх утримання та друк відповідних бланків [8, арк. 1–2].

У 1924 р. площа під озимію пшеницею в губернії скоротилася порівняно з 1910 р. на 22,6%. Для поширення її агрономи мали проводити такі заходи: 1) широка пропаганда положення про преміювання сіл та земельних громад (25% знижки з єдиного сільськогосподарського податка, або 500 крб.); 2) пропаганда рядкового засіву сівалками; 3) агітувати селян до вирощування в їх господарствах озимої віки, люпину, сераделі (що були найкращим засобом для полів підвищення родючості за відсутності угноєння); 4) з'ясувати потребу селян у насінні та вжити заходів до його отримання ними [9, с. 2].

З 1 жовтня до 1 квітня 1925 року відбулася повна реорганізація агроапарату Житомирської округи: остаточно відновлено районну агрономію, організовано 8 агрорайонів (до складу кожного входило 2 адміністративних райони). Необхідними для подальшої ефективної діяльності агроапарату були такі заходи, як організація райземуправління, виділення коштів на організацію

пересування агроперсоналу, збільшення штату працівників агровідділу [7, арк. 34зв].

Наприклад, у галузі рільництва робота агрономічного відділу полягала у: збільшенні засівів пшениці, поширенні засівів сортової озимини, штучний угноєнь, організації зерноочистки та сортування насіння озимини, влаштування показових ділянок [10, арк. 48].

Агрономічний персонал Волинської округи протягом 1925/26 господарського року провів, зокрема, 22 лекції на теми землевпорядкування та сільгоспооперації (окрім того, висвітлювались теми сільськогосподарського кредиту, рільництва, спеціальних культур, боротьби із шкідниками, скотарства тощо); їх відвідали 44523 слухачі у 577 селах округи [11, арк. 102зв]. Райагроперсонал брав участь у справі організації нових 13 прокатних та 22 зерноочисних пунктів у районах округи. Для агрокабінетів майже в кожному районі було виділено одну кімнату або ж спільну з канцелярією. При кожному агрокабінеті була сільськогосподарська бібліотечка, плакати, діапозитиви; виписувались такі журнали: «На аграрному фронті», «Українське скотарство», «Новая деревня», «Український агроном», «Радянський селянин». Агрономічні наради проводились у 35 районах, в них брали участь 466 фахівців радгоспів, агробаз, дослідних станцій, сільгоспооперації. Основними питаннями, що розглядалися на нарадах були: плани весняних та осінніх посівних кампаній, про зерноочистку, боротьбу із шкідниками, землевпорядкування. Також у 1925/26 господарському році відбулося 13 агроконференцій (420 учасників, з них – 380 селян) [11, арк. 104, 57зв, 53зв]. Зосереджена агрономічна робота проводилась найбільше у Володарському (3185 селянських дворів), Новоград-Волинському (2891 селянський двір), Коростишівському (2853), Пулинському (2097) та Троянівському (1810) районах.

У той же час в роботі агроперсоналу в районах у 1925/26 господарському році були такі проблеми: 1) не було встановлено права та обов'язки агроперсоналу та чітке підпорядкування його; 2) забезпечення агроперсоналу коштами на поїздки (проблема існувала з 1924 р.); 3) відсутність участі райбюджету у витратах на агрозаходи у своєму районі; 4) неможливість для фахівця обслуговувати 2 райони (через малу кількість агроперсоналу в кожному районі).

Землепорядкування у 1925/26 господарському році мало такі результати: польові роботи було закінчено у 13 земельних громадах Волинської округи (у 3254 селянських господарствах на 17899 га землі). До 1925 р. було закінчено землевпорядні роботи у 118 земельних громадах (у 9789 селянських господарствах на 54966 га землі). Гальмувало ці агрономічні заходи несвоєчасне внесення селянами мінімуму платні за землевпорядні роботи. Важливе значення надавалось розвитку громадських сівозмін, що було запроваджено у 46 земельних громадах (3935 селянських господарств на 14570 га землі). Перешкождали цьому відсутність масового постачання насінням кормових трав та сідеративних культур. Усього агрономи працювали у 1925/26 господарському році 545 днів під час проведення польових робіт у 35 земгромадах на 58917 га землі [11, арк. 6, 9, 10–13].

Агрономічний підвідділ Волинського окружного земельного відділу також брав активну участь в

організації у 1925/26 господарському році селянських кооперативів. Так, протягом цього року було організовано 10 сільськогосподарських кредитних товариств (2320 членів), 2 насінневі товариства (34 члени), 2 хмільові об'єднання (123 члени), 16 машинно-тракторних об'єднань (616 членів). Допомога агроперсоналу, зокрема кредитним товариствам, полягала у складанні річних планів, інспекторських обстеженнях їхньої роботи [11, арк. 75, 96зв, 104]. Райагроперсонал мав уважно стежити за правильним використанням кредитів таким товариствам, що відпускались по лінії Селянського банку, вносячи також агрокультурний ухил в їхню діяльність [12, арк. 487]. За участю агроперсоналу сільськогосподарськими кооперативами проводились такі заходи: 1) постачання засівматеріалу, сільгоспмашин; 2) збут сільгосппродукції; 3) організація контрольно-молочарських відділів; 4) боротьба із шкідниками; 5) проведення конкурсу молочності корів (у 3 районах, охоплено 42 села); 6) зерноочистка та протравлювання насіння; 7) будівництво маслоробного заводу; 8) організація злучних, зерноочисних пунктів та прокатних станцій сільгоспмашин; 9) розповсюдження насіння сідеративних культур та конюшини; 10) контракція конюшини, хмелю тощо. Окрім того, агроперсонал округи брав участь в агрономічно-організаційному обслуговуванні колективних господарств (230 комун, артільей та товариств зі спільної обробки землі); також в організації сільськогосподарських курсів (у 3 районах, 4 населених пунктах), 15 сільгоспвиставок, які відвідало 26427 селян [11, арк. 26, 27, 32, 78зв].

На плечах агрономів була важка та копітка справа з організації різних заходів у системі селянської кооперації. Так, у 1926 р. на повістці дня було питання про організацію в окрузі скотарсько-молочарської спілки, мережі маслоробних заводів, конкурсів масла, контрольно-скотарські відділи при молочарських товариствах, а також про утворення спеціальної насінневої кооперації (з виробництва насіння та постачання його селянам) та відповідних товариств [12, арк. 179–183, 267].

Для кращого розуміння організації та проведення агрономічних заходів на Волині в роки непу доцільним є вивчення діяльності і районних земельних відділів про роботу агрономів. Зокрема, у звіті Черняхівського районного земельного відділу Волинської округи за 1925/26 господарський рік зазначалося, що в роботі агрономії відчувалася відсутність зоотехніка (хоча скотарство у районі мало важливе значення); загалом умови роботи агроперсоналу були несприятливими через малу кількість проїздних коштів для агроперсоналу та відсутність агропункту і відповідного помешкання, також стару методику в агророботі. У цьому ж районі землевпорядні роботи проводились із великими переборами через протидію заможної частини селянства, яка не бажала землеустрою. Громадські сівозміни запроваджувались повільно (лише на 50%). Більшість земельних громад у господарському та культурному відношеннях були відсталими і для їхнього розвитку необхідно було провести певні заходи (засів конюшини, чистогатункових злаків, кооперація молочарської справи тощо). У роботі сільгоспооперації відмічалися такі проблеми, як негосподарність членів правління, розтрата ними коштів, мала кількість пайщиків товариств, великі накладні видатки тощо. Роботу агрономії було

зосереджено переважно на сільськогосподарських кредитних та хмільових кооперативних товариствах. Не було показових полів для пропаганди агрономічних заходів. Не проводились екскурсії та виставки, що було доцільним та ефективним для селян. Також необхідно звернути увагу на те, що агрономічна діяльність у районі спрямовувалася владою на підтримку в першу чергу колективних господарств (надання їм кредитів), хоча більшість селян бажала бути власниками–одноосібниками [13, арк. 50–58, 65зв, 78зв].

В. М. Лазуренко звертає увагу на важливий аспект політики радянських органів щодо діяльності агрономів (що підтверджується аналізом архівних справ і на Волині): «до чисто практичної діяльності прив'язати ідеологічні засади та політичну кон'юнктуру» [14, с. 75]. Наприклад, перед Губернським земельним управлінням у 1924 р. ставилося завдання проводити агітацію за організацію колективних господарств при проведенні землевпорядкування [15, с. 3].

Станом на 1924 р. в Україні нараховувалося 300 агро-районів, з них на Волині було 18 [3, с. 207]. У Волинській губернії на 1 агрорайон припадало тоді 2 адмінрайони, 151,5 населених пунктів (для порівняння: у Київській – відповідно 2,5 та 86; на Поділлі –3,7 та 140,1) [14, с. 76].

Доцільним, на наш погляд, є порівняльний аналіз розвитку агрономічних заходів на Волині в роки непу і у період столипінської аграрної реформи (станом на 1913 р.), оскільки остання тема була предметом наших попередніх досліджень (див. табл.).

Дані таблиці засвідчують, що у період столипінської аграрної реформи агрономічна справа розвивалася значно краще, що було пов'язано із відносно стабільним соціально–економічним та політичним розвитком тодішньої Російської імперії і відповідними бюджетними асигнуваннями уряду на ці заходи. В роки непу станом на 1924 рік Волинь ще тільки почала розвиватись відносно стабільно після наслідків громадянської війни, розрухи та інших соціально–економічних негараздів. Тому радянська влада ще була не готова виділити достатньо коштів на розвиток агрономічних заходів у селянських господарствах; до того ж на це значно впливала й ідеологія нової політичної системи, що формувалася в СРСР.

Однак, по деяких інших статистичних показниках було досягнуто кращих результатів, ніж у дорадянський період. Так, скажімо, про це засвідчують окремі пункти з агропропаганди: якщо у 1913 р. на Волині було проведено 195 сільськогосподарських лекцій та бесід, які відвідали 9458 слухачів, то у 1924 р. – відповідно 1047 та 107336. Станом на 1924 р. на Волині було набагато більше

зерноочисних пунктів: 153 проти 5 у 1913 р., на яких було очищено 283411 пуд. зерна проти 107000 пуд. у 1913 р.; проводилася боротьба із шкідниками (на 88600 дес. на відміну від 1913 р., де не було таких даних); більше почали застосовуватись правильні сівозміни на 1924 р.; кількість злучних пунктів збільшилася з 1913 до 1924 р. з 23 до 38. На 1913 рік набагато кращими були, зокрема, показники за кількістю прокатних станцій сільгоспмашин (109 проти 39 у 1924 р.); показових ділянок (842 проти 119), дослідних показових садів (300 проти 75), показових ділянок з хмелярства (103 проти відсутніх даних) тощо [5, арк. 61зв–62].

При даному порівняльному аналізі, на наш погляд, важливо звернути увагу на те, що на відміну від агрономічних заходів періоду столипінської реформи, коли влада виділяла кошти переважно для розвитку стійких середніх та заможних селянських господарств, радянська влада орієнтувалася на підтримку з боку незаможних та безземельних селянських господарств, проводячи поступову політику наступу на заможних селян. Так, станом на 1924 рік на Волині було розкуркулено 9029 заможних селянських господарств, у яких відібрано 350 тис. дес. землі і передано незаможним. Сільськогосподарський кредит на Волині у відповідних кооперативних товариствах розподілявся таким чином: 60% позик отримали незаможні селяни, 36% – середняки і 4% – заможні [5, арк. 63–64].

За певних успіхів, що було досягнуто в роки непу у проведенні агрономічних заходів, існувала низка проблем, про які вже зазначалося вище. У цьому відношенні важливою є інформація із секретного на той час звіту Волинської губернської виборчої комісії про результати кампанії з перевиборів сільрад від 25.01.1925 р.: «Перевірочна кампанія показала, що агрозаходи на селі проводяться слабко. Лекції читаються агрономами при наявності незначної кількості присутніх. Агрперсонал зайнятий більше канцелярською роботою та участю у комісіях і нарадах. Контроль за діяльністю агрперсоналу з боку земорганів доволі слабкий, а в окремих місцях майже відсутній» [5, арк. 407зв].

У протоколах засідань президії та пленумів Коростенського окружного виконкому (від 16.02.1924 р. та 8.04.1924 р.) зокрема, зазначалося, що агробази, агроділянки не відповідають встановленим вимогам, а існуюча на місцях мережа агрономічної організації не в змозі виконати поставлені перед нею завдання [16, арк. 23, 50].

Поступово розширювалася сфера діяльності агрономів на Волині. Так, у протоколі засідання технічної

Таблиця

Стан агрономічної справи на Волині у 1913 та 1924 роках

Роки	К–сть агро-районів	К–сть агрономів	Інструктори та помічники	Середній радіус агрорайону	На 1 агрорайон у середньому припадає селянських господарств	Бюджет на агрономічні заходи на рік	Кошти на утримання агрперсоналу на рік
1913	31	31	20	15–20 км	6796	301742,5 крб.	257443 крб.
1924	18	18	–	20–30 км	18791	85878,14 крб.	32376 крб.

Джерело: [5, арк. 60–60зв]¹

¹ Таблицю складено за: Держархів Житомирської обл. – Ф.Р.28. – Оп.1. – Спр.1122. – 550 арк.

наради при агрономічному підвідділі окружного земельного відділу від 8.06.1926 р. визнавалося можливим, щоб райагроперсонал брав участь як експерт у справі виявлення збитків від градобою на засівах [12, арк. 179].

В одній із статей газети «Радянська Волинь» за 1924 рік зазначалося, що набагато краще жив би селянин, як би не тримався вперто у своєму господарстві дідівської звички і не цурався новітніх засобів. Особлива увага зверталася на засіви озимої віки, що сприяла підвищенню врожаїв зерна майже у два рази [9, с. 2].

В одній з резолюцій 3-го пленуму Губвиконкому, що відбувся у серпні 1924 р. наголошувалося на необхідності переходу селянських господарств до поліпшених сівозмін, створенні показових ділянок з харчовими травами та культурами. Серед порад селянам важливе значення відводилося засівам конюшини. Пісчані ґрунти північної частини губернії для підвищення врожайності мали поширювати люпін. Щодо розвитку скотарства важливо зазначити, що земельні органи повинні були вести систематичний облік племінних плідників у селян, організовуючи їхнє правильне використання і поширюючи державні та кооперативні плідники. Агропропаганда вважалася основним методом впливу на селян, пропонувалося розробити конкретні плани у цьому напрямі. Також актуальним завданням залишалося збільшення агромережі: через відкриття агропунктів у кожному адміністративному районі [15, с. 3].

Для нормального розвитку агрономічної мережі земельні органи мали брати активну участь у формуванні місцевого бюджету. Сама ж мережа потребувала цілком підготовлених працівників, об'єднаних загальним планом та керівництвом [17, с. 2].

1926 рік порівняно з 1925 р. був відмічений суттєвим збільшенням площ засівів пшениці (на 31%), зернових та бобових (на 61%), хмелю (на 63%). Серйозні проблеми існували у справі меліорації: усього було поліпшено 4 тис. га з 126 тис. га таких земель; до того ж коштів виділялося недостатньо [18, с. 2–3].

Отже, аналіз розвитку агрономічних заходів на Волині в добу непу показує, що: радянським органам влади знадобився тривалий час для налагодження цієї мережі; порівняно з періодом столипінської аграрної реформи влада ще не змогла забезпечити достатнє функціонування агрономічних органів та заходів; архівні документи виявляють низку проблем, що існувала у цій сфері забезпечення розвитку селянських господарств: слабке фінансування, переважання часто формальної сторони справи, відсутність достатньої кількості спеціалістів-агрономів тощо; селяни дуже повільно застосовували поліпшені методи господарювання, тримаючись переважно старих.

Список використаних джерел

1. Калініченко В. В. Селянське господарство України в період непу / В. В. Калініченко – Х.: Основа, 1997. – 400 с.; Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929) / В. І. Марочко. – К.: М.Р. Kots Publishin, 1995. – 216 с.; Ганжа О. І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927 рр.) / О. І. Ганжа. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2000. – 208 с.
2. Ільчук Л. Г. Соціалістичні перетворення у сільському господарстві Житомирщини (1920–1930 рр.) / Л. Г. Ільчук // Наукові записки Житомирського державного педагогічного інституту ім. І. Франка. Т. VI. Серія суспільних наук. – Житомир, 1957. – С.121–157.
3. Литвиненко О. Є. Система агрономічного обслуговування сільського господарства УСРР в 1920-х роках / О. Є. Литвиненко //

Український селянин. – 2014. – Вип.14. – С.206–208. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrsel_2014_14_73.

4. Свідерська О. М. Агрономічна та агротехнічна допомога подільському селу в добу непу (1921–1929 рр.) / О. М. Свідерська // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип.89. – С.179–184. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_89_46.
5. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). – Ф.Р. 28. – Оп.1. – Спр.1122. – 550 арк.
6. Там само. – Ф.Р.1111. – Оп.1. – Спр.990.
7. Там само. – Ф.Р.126. – Оп.1. – Спр.228. – 56 арк.
8. Там само. – Ф.Р.1111. – Оп.1. – Спр.1557.
9. Радянська Волинь. – №6 (178). – 8 серпня 1924 року.
10. ДАЖО. – Ф.Р.326. – Оп.1. – Спр.67. – 165 арк.
11. Там само. – Ф.Р.126. – Оп.1. – Спр.328. – 111 арк.
12. Там само. – Ф.Р.126. – Оп.1. – Спр.331. – 531 арк.
13. Там само. – Ф.Р.126. – Оп.1. – Спр.329. – 455 арк.
14. Лазуренко В. М. Підвищення агрокультури селянських господарств України в перші роки Непу: агроосвітній чинник / В. М. Лазуренко // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. – 2011. – №212. – С.73–79. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchul_2011_212_14.
15. Радянська Волинь. – №13 (185). – 17 серпня 1924 року.
16. ДАЖО. – Ф.Р.327. – Оп.1. – Спр.122. – 198 арк.
17. Радянська Волинь. – №20 (192). – 26 серпня 1924 року.
18. Радянська Волинь. – №36 (1490). – 26 березня 1927 року.

References

1. Kalinichenko V. V. Seljans'ke gospodarstvo Ukrai'ny v period nepu / V. V. Kalinichenko – H.: Osnova, 1997. – 400 s.; Marochko V. I. Ukrai'ns'ka seljans'ka kooperacija. Istoryko-teoretichnyj aspekt (1861–1929) / V. I. Marochko. – K.: M.R. Kots Publishin, 1995. – 216 s.; Ganzha O. I. Ukrai'ns'ke seljanstvo v period stanovlennja totalitarnogo rezhymu (1917–1927 rr.) / O. I. Ganzha. – K.: In-t istorii' Ukrai'ny NANU, 2000. – 208 s.
2. Il'chuk L. G. Socialistychni peretvorennja u sil's'komu gospodarstvi Zhytomyrshhyny (1920–1930 rr.) / L. G. Il'chuk // Naukovi zapysky Zhytomyr's'kogo derzhavnogo pedagogichnogo instytutu im. I. Franka. T. VI. Serija suspil'nyh nauk. – Zhytomyr, 1957. – S.121–157.
3. Lytvynenko O. Je. Systema agronomichnogo obslugovuvannja sil's'kogo gospodarstva USRR v 1920-h rokah / O. Je. Lytvynenko // Ukrai'ns'kyj seljanyn. – 2014. – Vyp.14. – S.206–208. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrsel_2014_14_73.
4. Sviders'ka O. M. Agronomichna ta agrotehnicna dopomoga podil's'komu selu v dobu nepu (1921–1929 rr.) / O. M. Sviders'ka // Gileja: naukovyj visnyk. – 2014. – Vyp.89. – S.179–184. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_89_46.
5. Derzhavnyj arhiv Zhytomyr's'koi' oblasti (dali – DAZhO). – F.R. 28. – Op.1. – Spr.1122. – 550 ark.
6. Tam samo. – F.R.1111. – Op.1. – Spr.990.
7. Tam samo. – F.R.126. – Op.1. – Spr.228. – 56 ark.
8. Tam samo. – F.R.1111. – Op.1. – Spr.1557.
9. Radjans'ka Volyn'. – №6 (178). – 8 serpnja 1924 roku.
10. DAZhO. – F.R.326. – Op.1. – Spr.67. – 165 ark.
11. Tam samo. – F.R.126. – Op.1. – Spr.328. – 111 ark.
12. Tam samo. – F.R.126. – Op.1. – Spr.331. – 531 ark.
13. Tam samo. – F.R.126. – Op.1. – Spr.329. – 455 ark.
14. Lazurenko V. M. Pidvyshhennja agrokul'tury seljans'kyh gospodarstv Ukrai'ny v pershi roky Nepu: agroosvitnij chynnyk / V. M. Lazurenko // Visnyk Cherkas'kogo universytetu. Serija: Istorychni nauky. – 2011. – №212. – S.73–79. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchul_2011_212_14.
15. Radjans'ka Volyn'. – №13 (185). – 17 serpnja 1924 roku.
16. DAZhO. – F.R.327. – Op.1. – Spr.122. – 198 ark.
17. Radjans'ka Volyn'. – №20 (192). – 26 serpnja 1924 roku.
18. Radjans'ka Volyn'. – №36 (1490). – 26 bereznja 1927 roku.

Vlasyuk I. M., Candidate of Historical sciences, Associate Professor of Department of World History, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine, Zhytomyr), vlasyuk@zsu.edu.ua

The agronomical measures in Volyn during the new economic policy (1921–1927)

The purpose of this article is a research of development of agronomical measures in Soviet Volyn in the years of a new economic policy (1921–1927), and an analysis of its positive results and problems.

The agronomical personnel of Volyn was gradually increased. Agriculturists actively participated in organization of land of peasants' economies, organizational activity of agricultural cooperative units, collective economies. The Soviet regime tried to use activity of the agriculturists for their ideological and political purposes.

The analysis of development of agronomical measures in Soviet Volyn during the new economic policy shows that: the Soviet regime required a lot of the time for establishing of this network; in comparison with the period of the Stolypin's agrarian reform, regime was not able to provide the sufficient functioning of agronomical organs and measures; the archived documents showed a set of problems existed in the area of providing of development of peasants economies: weak financing, often predominance of formal side of business, lack of specialists—agriculturists and others; peasants slowly applied improved management methods, sticking to mainly old ones.

Keywords: agronomical measures, Volyn, new economic policy, agricultural co-operation, peasants, soviet power.

* * *

УДК 378.014.543.096(477)«192/193»

Кришталь С. П.,
аспірантка кафедри давньої та нової історії України,
Київський національний університет ім. Тараса
Шевченка (Україна, Київ), roshenka.com@gmail.com

МАТЕРІАЛЬНО–ТЕХНІЧНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБІТНИЧИХ ФАКУЛЬТЕТІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В 1920–І – НА ПОЧАТКУ 1930–Х РР.

Розглядається проблема матеріально–технічного та фінансового забезпечення робітників УСРР в 1920–і – на поч. 1930–х рр. Зосереджено увагу на заходах держави щодо забезпечення матеріально–побутових умов життя слухачів робітничих факультетів, а саме: житлом, продовольством, їдальнями, стипендіями, кваліфікованими викладачами. Показано, що дані проблеми протягом зазначеного періоду залишалися болючими й гострими.

Метою даного дослідження є висвітлення матеріально–побутових умов життя робітничих факультетів в 1920–і на поч. 1930–х рр.

Ключові слова: робітфаки, матеріальне забезпечення, фінансування, освіта, вищі навчальні заклади.

Загальна і спеціальна освіта завжди займала важливе місце в політиці кожної держави, адже саме освіті, зокрема вищій, відводиться велика роль у розвитку суспільства і розв'язанні його проблем. Освіта була потребою розвитку суспільства, неодмінною умовою його прогресу і вдосконалення. Оскільки, майбутнє суспільства залежать від того, наскільки якісно вища освіта виконує свої функції. Саме вона готує фахівців, які визначатимуть долю держави, її безпеку, незалежність і добробут через певний час.

Вищі навчальні заклади готують висококваліфікованих спеціалістів для роботи в різних галузях державного будівництва. Прийшовши до влади, більшовики переймалися питанням оволодіння вищою школою, але гостро відчувалися проблеми її фінансування. Водночас ефективність навчально–виховного процесу у вищій школі значною мірою залежала від рівня матеріального забезпечення науково–педагогічних кадрів та слухачів. Радянська влада прагнула у найкоротший час підготувати нових, відданих справі соціалізму спеціалістів для науки, культури та економіки.

Важливу роль у цьому в 1920–1930–х рр. відігравали робітничі факультети. Засновані на поч. 1920–х рр. робітфаки мали виконувати класове замовлення радянської влади на підготовку робітників і селян до вступу у вищі навчальні заклади. Робітфаки були складовою частиною вузів, завдяки домінуванню у них робітників, наявності

комуністів та комсомольців, вони значною мірою визначали процес пролетаризації вузів. З іншого боку, поповнення студентів вихідцями із робітфаків, які часто не мали відповідної бази знань, суттєво впливало на якість підготовки фахівців.

Створення робітничих факультетів сприяло, за словами наркому освіти СРСР А. В. Луначарського, полегшенню «пролетаріату фактично завоювати ці вищі школи для себе». Випускники робітничих факультетів поповнювали ряди студентів і відповідно до соціалістичної доктрини пролетаризували їх склад. Велику увагу робітфакам приділяв В. І. Ленін. У 1921 р. він писав: «Спеціально зайнятися питанням робітничих факультетів, всебічно його розглянути і домогтися максимального покращення стану робітничих факультетів» [1, с. 206]. Зрозуміло, що розвиток мережі навчальних закладів перебував у прямій залежності від стану фінансування та навчально–матеріальної бази.

Складна соціально–економічна ситуація в радянській Україні на поч. 1920–х рр. не могла не позначитися на забезпеченні робітфаків. Вищі навчальні заклади, робітфаки, технікуми функціонували у важких умовах: незадовільною була матеріально–технічна база, не вистачало гуртожитків, продовольства, їдалень, кваліфікованих викладачів, підручників, навчальних посібників. Все це негативно позначалося на навчанні та здоров'ї студентів. За таких умов більшовицька влада не могла не звертати уваги на матеріально–побутові умови навчальних закладів.

Фінансування навчальних закладів в 1920–х рр. здійснювалось централізовано, переважно з коштів республіканського бюджету. Певні суми виділялися місцевими бюджетами. Проте, до середини 1922 р. основним джерелом фінансування освіти був державний бюджет. Кошти на утримання мережі закладів освіти щомісяця виділялись на засіданнях Ради народних комісарів (РНК) УСРР і надсилались до Народного комісаріату освіти (Наркомосу). Так, в листопаді 1921 р. на фінансування закладів професійної освіти було виділено 2200 млн. крб. Але ця сума була недостатньою для фінансування зростаючої мережі професійної освіти [2, с. 86–87].

Одним із головних завдань було – забезпечити слухачів робітфаків житлом та продовольством. 31 травня 1921 р. РНК УСРР ухвалила постанову «Про забезпечення робітничих факультетів гуртожитками» [3], відповідно до якої місцеві виконкоми рад мали організувати гуртожитки поблизу навчальних закладів. На одного мешканця гуртожитку передбачалося не менше одного сажня (близько 4–х кв. м) корисної площі. Гуртожитки забезпечувалися меблями і білизною.

Житла катастрофічно не вистачало. Житловий фонд радянської України до війни, зазнав значних втрат внаслідок бойових дій. У липні 1921 р. третя сесія ВУЦВК запропонувала господарським організаціям вжити якнайрішучіших заходів до створення матеріально–технічної бази професійно–технічної освіти, підготовку навчальних приміщень та створення необхідних побутових умов. 1 лютого 1922 р. ВУЦВК приймає постанову «Про матеріальне становище робітничих факультетів», де вкотре зобов'язує місцеві органи влади впорядкувати студентські гуртожитки [4].

Згідно з рішенням Раднаркому УСРР від 10 жовтня 1922 р. у багатьох студентських містах створено комітети